

ПЕРЕТИНИ ШЛЯХІВ І МИСТЕЦЬКИЙ СИНКРЕТИЗМ В ОВИДІ БАВАРСЬКОЇ ШКОЛИ ПОЕТІВ

У будь-якому історико-культурному дослідженні береться під увагу певна кількість чинників, що дає можливість увійти у плоть художнього життя. Молодий літературознавець немовби приміряє до себе мантию культуролога: вдаючись подумки до ретроспекції, він відбирає найближчі до себе факти і реставрує по змозі уявну конфігурацію, намагаючись осмислювати її. Тоді твори різних митців, які потрапляють у горизонт особистого життєвого (освітнього, мистецького) досвіду, калейдоскопічно миготять, збуджуючи людську чуттєву сенсорну сферу. Як би кожен з нас не намагався конкретизувати це динамічне розмаїття, воно постійно вислизає під напливом вражень, що надходять із довкілля, від засобів масової інформації (ЗМІ). Якщо ж навіть відтинати все те, що надходить з-поза нас, і не стосується теми, над якою людина хоче зосередитися в собі і через себе самого, то кожен з нас все одно зіткнеться з вихідною найінтимнішою миттю. Цей момент, з якого спалахує іскра життя, нашого існування, межово відверто сформулював філософ-богослов Христос Яннарас у «Варіаціях на тему Пісні Пісень»: «Покоління за поколінням змінюють одне одного в коханні, яке виявляється для них лише однією миттю тілесної насолоди і більше нічим іншим <...>. Ми відрізняємо кохання від спраги тіла. Еротичне захоплення завжди є трепетом душі, а сп'яніння від взаємності приносить неочікуване очищення від будь-якої тілесної потреби <...>. Єднання в єдиній плоті означає, що інший, не перестаючи бути іншим, стає нашою плоттю...» [6, 49]. Аналізуючи більш древні, ніж християнські, релігійні традиції, задумуючись над тим, чому спосіб існування життя ототожнювався з природними (біологічними) статевими функціями, філософ безапеляційно констатує: «Єдиний засіб продовження життя, відомий людині, полягає в статевому зв'язку <...>. Таким чином, статевий потяг підноситься до рівня священного <...>. Проте піднесення статевих стосунків до рівня священного водночас супроводжується страхом творчої сили богів.» [6, 41]. Так привідкриваються витoki тайнощів лірики, що є центральною у моделі амбівалентної суперечливої сутності інтимних стосунків людей, вічності загальнолюдського єднання і невичерпності цих вселенських колізій і розмаїття креативних парадигм. Тому звідки б, з якого моменту, ми не починали простежувати цей любовний шал – від Пісні Пісень до Сапфо, від Шевченка до Гете, від Франкового «Зів'ялого листя» до «Таємниці твого обличчя» і «Золотого ябка» Павличка, від чарів поезії Ліни Костенко до загадкової поезії Емми Андієвської і Марти Мельничук-Оберраух із Зіркою Коваль, – скрізь і завжди перед нами поставатиме вічна дилема: Бог як любов, кохання й Ерос, яка вимагатиме розгадки та, як мовлять науковці, інтерпретації.

Серед українців, які по-різному опинилися в Баварії і зокрема в Мюнхені та околицях, крім політиків і звичайних біженців, своєрідним центром стало подружжя Іван Кошелівець – Емма Андієвська. А відтак винахідливістю і талантом народженої на Донбасі поетки-

малярки захопилися вже народжені в Німеччині різнобічно обдаровані Марта Мельничук і Зірка Коваль. Отже, від Емми Андієвської розходилися, як хвилі на воді у ставку, відгомони малярсько-графічних і поетичних творів. Її пропагували тоді ж у Німеччині і США вихідці з України В.Державин, Ю.Лавріненко, Б.Бойчук, а трохи згодом у 70-80-ті роки відлуння почало переходити до послідовників Андієвської та її учениць. Логіку взаємності між ними можна засвоїти за текстами, перекладами, картинами та репродукціями, що продемонструємо далі. Ще у першому романі Е.Андієвської „Герострати”, написаному письменницею у 18-річному віці, зустрічаємо фрагмент, що допомагає, на нашу думку, глибше зрозуміти сутність світобудови в уявленні поетеси, зокрема її ставлення до звуку і кольору, що є визначальним у її творчій концепції світу: «І тоді заговорив Христос, і я слухав Його кожною клітинкою тіла, кожною перетинкою душі, наче мене відрубали від самого себе і занурили в колодязь тугого саява. Це були водоспади світла, і я бачив, як космос висів у Нього на віях, ділячися на зернини. І я бачив, як Його слова переходили в барви, а барви видовжувалися в звуки, продовження яких творили краєвиди. І я не міг увібрати в себе всього видива» [1, 232]. У поезії це передано в десятках різних виявів. Ось одна з них, найбільш промовиста і характерна: *Сплітають в косу світло. Оминувши\Розвихрення, зі щілин – прототипи \ Бувдівель, вулиць – скринькою вертепу, – \ То спалахне, то – береги – темніше... \ Серед зеленого лиш тім'я кінчик \ Ясно-червоним по ярах гуркоче. – \ Великим пляном змазує неточність... [2, 4].* З-поміж двох десятків збірок поезій, що їх видала поетеса протягом великого творчого життя, найбільш характерною для нашої теми є «Спокуси святого Антонія», у якій висвітлюється ненастанна боротьбу людини з незліченними бісами. Душа св. Антонія стає полем боротьби між світлом і тьмою: *А я – ріка, де Бога й чорта – позов, – \ І човен. Ти велів мене поспрати, \ І ось мене колошкають зі спритом \ Мармизи пекла зрана і допізна... [2, 78].* Щоб створити «Спокуси», треба було, безсумнівно, багато пережити і звідати, пройти через усі кола земного пекла, земного гулагу. Власний шлях поетеси виявився нелегким, її молодість обпалила найжахливіша в світі війна, їй довелося пережити переселенські табори і несприйняття та ворожість чужини, нелегку адаптацію й утвердження в чужомовному, часто ворожому, оточенні, де межові ситуації траплялися на кожному кроці. Звідане і пережите кров'ю серця й лягло в основу збірки. «Спокуси» – це описи мук, сумнівів, терзань і титанічної боротьби, яка немає ні початку, ні впину. Головна колізія тут – потреба душі очиститися, скинути з себе опону гріха за допомогою тяжких фізичних і духовних страждань і злиття з Богом, усвідомлення неможливості ідеалу на землі, в умовах тотальної детермінації матеріального: *Цей світ – ріка, де я – вода й дараба, \ А Ти в мені, як буря, що не вицухла. \ Все видиме – лиш приступці і чохла. \ Ти мури нахилив мені до ребер [3, 18].* Такі надривні зізнання св. Антонія як «*моє життя – це – щохвилини – страта. Я хліб, який Ти – в челюсті – з лопати*» сприймаються як душевні скарги авторки. Щось глибоко особистісне, виболіле і вистраждане прочитується і в інших рядках: *Я – всесвіту відрубаний язик... \ Я ввесь у саднах, в жилах сонце струхло... [3, 68].* Вічна боротьба з сумнівами, ваганнями і спокусами, що їх переживає св. Антоній, очевидно, відомі кожній совісній людині і тому ці твори прочитуються з зацікавленою і хвилюючою напругою. В чому вбачає свою головну місію святий Антоній? Безперечно, в осягненні найвищої мудрості і просвітленні душі Божим духом, утвердженні добра як вищої справедливості. Поетеса безстрашно зазирає у «темне дзеркало» потойбіччя, де людська

душа – як гнотик, де починається такий вигин буття, що вже й світло *«губить рівновагу»*. Але найголовніше завжди залишається невимовним, тільки пунктирно накреслюються шляхи до нього, адже навіть *«природи мозок сам пішов у найми до невимовного»*. Завдання поета помітити незвичне у звичному, святкове у буденному, вічне у минушому відоме, мабуть, з тих пір, відколи існує мистецтво версифікації. Але одна річ знати, а зовсім інша – могли. Андієвська з тих небагатьох поетів, які знають і можуть. Усе написане нею хвилює і бентежить, викликає радісні й ошелешуючі, дивні й тривожні почуття.

Творчість двох інших баварських поетес – Марти Мельничук-Оберраух і Зореслави Коваль – тісно пов'язана з творчістю Емми Андієвської. Їх єднає не лише місце проживання (Мюнхен), любов до поезії та малярства (усі – професійні художниці), а й суголосність світоглядних концепцій. Якщо ж говорити про взаємовпливи і дифузію тем та мотивів, то творче лідерство тут, безперечно, належить Еммі Андієвській. Її поезія не просто небуденне явище в українській поезії, вона складає тут цілу епоху. Марта Мельничук-Оберраух народилася 31 серпня 1949 року в землі Баден-Вюрттемберг, район Ротвайль на Некарі у селі Вільфлінген. Її мати за національністю – німкеня, батько – українець. Навчаючись в університеті, Марта водночас відвідувала художній інститут, що діяв у стінах цього навчального закладу, де поглиблювала знання з техніки малярства. 1983 року сім'я переїхала до Баварії і поселилася неподалік Мюнхена у мальовничій і затишній околиці містечка Еберсберг, що в 60 кілометрах від древнього, супокійного і ніби самозаглибленого Мюнхена. Саме Мюнхен став для Марти містом її долі. З ним пов'язані її найбільші успіхи в мистецтві та праці. Відчутний вплив на її творчість мав Максиміліан Маттгес, чії абстрактні картини інспірували уяву художниці. Разом з ним та художником Робертом Ауером 1994 року у Мюнхені Марта Мельничук створила художню групу "Мушля" ("Muschel"). За останні роки малярка мала шістнадцять персональних виставок, а у вісімнадцяти брала участь власними картинами, та ще 5 її виставок є у галереї інтернету – <http://www.Loqisearch.net/art> і також <http://www.fibk.de>. Своє українське коріння Марта усвідомила дещо пізніше, уже будучи цілком зрілою і сформованою особистістю, і свідомо стала черпати натхнення в близьких їй духовно українських джерелах. Відкриваючи для себе культурну спадщину нашого народу, заглиблюючись і творчо засвоюючи вершинні здобутки національної культури, вона була вражена тим дивним світом, що витворили українці і пронесли крізь віки. Її цікавило усе: прадавня культура і звичаї, першодруки Київської Русі, нова і новітня модерна література та особливо привабила і зацікавила постать Григорія Сковороди, з творчості якого 1993 року захистила докторську дисертацію. З того часу вона викладає літературу, німецьку мову, мистецтво і математику в гімназії ім. Томаса Манна в Мюнхені. У поетичній творчості М.Мельничук-Обберраух тісно переплелися два корені й часто вони настільки зрощені, що роз'єднати їх, чи визначити котрий з них залишається домінуючим, практично неможливо. Уже перша поетична збірка Марти Мельничук-Обберраух „Похила площина” (Мюнхен, 1969) одразу ж привернула до себе увагу читачів і критиків, хоча вийшла вона мізерним тиражем. Поетеса шукала слова місткого і самодостатнього, яке б відкривало двері в інші виміри, у незнаний і непізнаний досі світ. Прикмети того світу для неї окреслювали Ф.Кafka і Рільке, Бруно Шульц і Пауль Целан, М.Орест та І.Костецький. Символіка поетеси здебільшого світла, сказати б, осонцено-ясна, хоча не завжди цілком вільна від містичних впливів. Релігійні

нашарування тут також визначальні, але простежуються в них не ірраціонально-інтуїтивні тенденції, а, сказати б, онтологічно-філософські. І тоді й сьогодні поетичний світ Марти Мельничук-Оберраух тісно співіснує з малярським, тож розглядати його окремо недоцільно. Словом, вона доповнює те, що не можна виразити за допомогою ліній і барв, зазирає у такі глибини підсвідомості, де провідником може служити один тільки звук. Вдивляючись у репродукції з графіки та ілюстрацію до книжки М.Мельничук, розуміємо ключ до художнього світу майстрині, зокрема її поезії, – це асоціативність, на якій постає синкретизм її образного мислення. Асоціативність поезії М.Мельничук-Оберраух одна з її найприкметніших і найвизначальніших домінант. Поетеса прагне ввести читача у незвичний світ, де втрачає свою силу реальність, де діють інші закони – духу і підсвідомості. Цю поезію можна назвати ірреальною, хоча в ній ніколи, кажучи образно, не губиться нитка Аріадни, що має вивести читача у світ торжествуючої матерії. *Крижані дороги розпалюють || На рівнині || Тріскучий блиск || Височіють на розі || Деревя малюють || Химерний туман || Нав'ючені || Шукасмо цілющі наспіви || Гомінки притулки || В мерехтливому світлі...[5, 68].* Це поезія обернена до непізнаних глибин життя, що приваблює прагненням доторкнутися до його вабливих, хоч часто і болісних для душі тайн, зосередитися над тим незбагненим, що оточує нас. Тут чуєш постійний, але не похмурий і темний подих позатрансцендентного, що хвилює і бентежить, але не лякає. Її поетичний світ нагадує всесвіт, у якому кожна нова збірка, як інша планета, створена за незбагненими, але дієвими законами справжньої неповторності, невичерпної фантазії і сміливого та упертого дослідження меж невідомих, невідкритих. Найбільше поетеса замислюється над сутністю життя, дійсності і буття. Але ці філософські категорії виступають здебільшого у поетичній інтерпретації. Вона то повертається до початку початків («душа ще зріє й порожньо в раю»), то намагається зазирнути ту межу, яка відділяє живих від мертвих, то замислюється над парадоксами цього світу. Важливу роль у поетичному світі Марти Мельничук-Оберраух відіграють символи, що наповнені магічним змістом. Як правило, поетеса послуговується готовими символічними словами-знаками, своєрідними маяками, насаженими вагомим внутрішнім змістом іншими поетами, як от *камінь, пісок, вода, небо*; але незрідка творить і власні символи. Для цього створює окремі строфи, вірші чи навіть цикли і візуальні композиції. Поетеса завжди різна й неповторна. У кожній своїй роботі вона змінює оптику погляду, ракурс моделювання, щоб світ постав у новій якості, в досі невиражених нюансах. З особливою силою проявляється її здатність творити синкретизм явищ. Це – унікальне уміння зразу побачити кілька для нормального погляду несумісних предметів чи явищ і творити з них цілість, перетасовувати реальне і космічне. Тож не дивно, що ці твори здебільшого емотивні, в яких убито логічний аргумент, і єдиним провідником у них стає інтуїція. Світ, що його відкриває поетеса, має видимі реальні контури, але на цих контурах все матеріальне, власне кажучи, й закінчується, далі починаються фантазмагорії, в яких реальні предмети, явища живої дійсності та ознаки видимого світу перетворюються у щось пливке, змінне, химерне. Цей світ незмінно далекий від цивілізації, її здобутків і апокаліптичних загроз, він не знає ні минулого, ні майбутнього, та й сучасне його під великим знаком питання. Час, у якому він існує, можна означити хіба що нулем, тобто ця поезія здебільшого позачасова, абстрактна, але не повністю позбавлена життєвих реалій, що передані оригінально і нестандартно. Разом з тим, ця поезія завжди забарвлена непроминальними і неперобутніми

почуттями. Але інтимні зізнання поетеси ніколи не прибирають традиційних форм, вони незвичні, ніби прикриті серпанком таємничості й, кажучи її словами, „тільки світло далекої зорі, світло серця мерехтить десь на їх тонкому овиді”. Поетеса прагне добутися до їх витоків, осягнути зором чи не найбільшу таємницю людського існування – зародження почуття. Адже збагнути це означає розгадати щось дуже суттєве, може, найголовніше, а отже наблизитися до Творця – Альфи і Омеги світу. Поезія М. Мельничук-Оберраух глибоко філософська, вимагає не тільки вдумливого читання, а й відповідного рівня підготовленості. Щоб зрозуміти її до кінця, треба бути обізнаним з філософією Канта і Гегеля, екзистенціалістів Сартра, Камю і Гайдеггера. У її текстах виважено кожну фразу, визначено міру кожного слова і оточено його озонним простором свободи, тож не тільки кожен твір, а й вірш і катрен вражають синтезуючою магією образного осяяння. Авторка відчуває себе живою й активно діючою частинкою всесвіту, якій відкрито чимало великих таємниць і насамперед – красу і душу слова. Вона ніби вивільнює слово з хаосу космосу, щоб повернути його людям як скарб. Іншими словами кажучи, ставить себе на місце Творця, покладаючись більше на інтуїтивні осяяння, ніж на логіку розуму. Про це передусім свідчить її захоплення музикою і малярством. Стиль поета завжди складає певну єдність, складну структуру, в яку входять чимало найрізноманітніших елементів.

За духом і світовідчуттям Марті Мельничук-Оберраух близька поезія Зореслави Коваль – українки, що живе то у Бельгії, то у Мюнхені. Не випадково їх єднає давня і щира дружба. Ця дружба давно переросла у творчу співпрацю. Якщо ж заглибитися духовний світ двох поетес, то легко відчутти, як багато у них спільних точок дотикання, який він схожий, скільки у ньому перегуків. І разом з тим, це різні голоси, бо кожна з поетес має свій неповторний стиль, ревно оберігає його і ненастанно вдосконалює. Ось фрагмент із вірша Зореслави Коваль із збірки „Дзвін кришталю”: *Серед стін вночі тріскають невидимі багаття || Малюють світлотіні першої іскри || Розповідають що вона колись народила || На землі почуття... [4, 9].* Про що б не писала поетеса, яких би тем не торкалася, її слово неодмінно зігріте любов'ю і все у неї зводиться до любові. *На шкірі шелестить верба || Заплющу повіки || І Ти поруч || Пригортаєш моє чекання || Заплющу повіки || І пливу в лініях твоїх рук || На шкірі шелестить верба || Про незабутнє || Ти живеш в мені скрізь вулкан || А я вогонь небо вода || А я воскресіння рум'яне || Як весняний вінок [4, 5].*

Вірші для З.Коваль – це своєрідна поетична формула. Завжди точна і єдино правильна. Формула любові і ненависті, добра чи зла, болю чи тривоги. А ще для неї мистецтво писати – це уміння вивільнити дух з плоті слова. Незважаючи на алюзійність окремих віршів, тяжіння до кодовості і розпливчатості, почасти неясності й навіть фантазмагористичності, її вірші все ж вражають оголеністю і незахищеністю. *Всі вони ведуть до надії || Оті шляхи без обрїю || Очі без вій || Сні без мрій || П'яна ніч свята || Зеленим хмелем || Споминів вагітних майбуттям || Безістотні події || Минають зараз і тепер [4, 7].* Талант Зореслави Коваль можна було б назвати камерним, притишеним, але вона не хоче бути однаковою і часто являється у різних іпостасях. Музика її творів має широкий реєстр – від притишеної, задумливо-меланхолійної до несподівано-гучної, каскадної.

Б'ють крила || Ширяючи у височині || Кричить || Згряя || Скелі видніються || Під деревом || Нашаровується пір'я || Очікування || Гасить || Світло [4, 12].

Поетеса намагається передати багатоплановість одноплщинністю, відтворити словом і звуком те, що людині не суджено сприйняти органами чуття, але незмінно присутнє у світі, як, приміром, дуже тонкий звук, що його неспроможне вловити людське вухо. Як медіум, вона сугерує тонкі звуки і контури незримого світу. Відчувається, що з волі Бога предмети ніби промовляють крізь неї, послуговуючись її голосом і словом. Еволюція людини на землі підтверджена науково і це дає право припускати, що людина навчилася мови не безпосередньо від Господа, а опосередковано від живої природи. Для людини шлях внутрішнього вдосконалення проходить через вихід поза Слово – Звук і Біль. Десь поза межами Болю – Рай, але він неприступний для живої людини і можна тільки здогадуватися про нього. Найбільше, що нам дається – доторкнутися до вічності звуків, хоч це вже означає вихід за межі трансцендентного, і поетеса намагається полегшити нам цей шлях. Однак, скільки б не розвивалася наука, яких висот не досягала б, завжди буде існувати царина Непізнаного, непідвладного логічному аналізу людської свідомості. Тому З.Коваль проголошує своє містичне розуміння поезії, оперуючи словом на грані неможливого. Найчастіше цей процес підсвідомий, спонтанний, особливо його перший акт. Двері трансцендентного відчиняє натхнення. Жоден великий твір не може народитися без участі Господа, його волі й благословення, як і жодне велике відкриття. Роль поета-творця, по суті, дуже незначна. Йому необхідно лише записати те, що продиктовано з небес.

Як і в Марти Мельничук-Оберраух, у Зореслави Коваль чільне місце у поезії посідає колір, до барви вона ставляться з особливою увагою і пієтетом, сповідуючи своєрідний культ кольору. В своїй основі її кращі поезії, як, власне кажучи, і в Е.Андієвської, завжди барвисті, строкаті, яскраві. Але кольором поетеси послуговуються не тільки для того, щоби відбити усю красу навколишнього світу, він цікавить їх більше як брама, що прочиняється у непізнане, вказує дорогу душі в інші виміри.

Підсумовуючи, зазначимо, що в кожній з трьох поетес свій шлях, своє доростання до Абсолюту, свій арсенал невичерпних художніх засобів і, головне, – власний неповторний голос, але є і те, що єднає їх, навіть ріднить, а отже, дозволяє говорити про певні тенденції, паралелі, творчі перегуки, ба навіть більше, – мистецьку школу – це спорідненість і суголосність світовідчуття та світосприйняття, а також намагання виповісти душу за допомогою образного слова і барви, що перетікає в звук.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андієвська Е. Герострати. – Мюнхен: Сучасність, 1952. – 604 с.
2. Андієвська Е. Кути опостінь. – В-во Нью-Йоркської групи, 1962. – 76с.
3. Андієвська Е. Спокуси св. Антонія. – Мюнхен: Сучасність, 1985. – 222 с.
4. Коваль З. Дзвін кришталю. – Львів-Мюнхен: Бібліотека журналу «Зерна». – 1998. – 56 с.
5. Мельничук-Оберраух М. Похила площа. – Мюнхен, 1969. – 80 с.
6. Яннарас Х. Варіації на тему Пісні Пісень / Пер. з грецької. – К.; Дух і Літера, 1999. – 128 с.